

Educant amb l'Agroecologia

Diagnosi comparativa d'experiències agroecològiques i educatives, i d'Agroecologia Escolar a Catalunya

Treball Final Postgrau (TFP) DLAE 2021 de Mar Carrera Vendrell
(NIU - UAB: 2119717)

Índex:

1. Introducció del TFP p. 2
2. Diagnòstic agroecològic de Catalunya p. 4
3. Objectius i metodologia p. 7
4. Els resultats: diagnosi comparativa de les onze experiències agroecologico-educatives i d'Agroecologia Escolar p. 9
5. Discussió p. 21
6. Conclusió p. 25
7. Bibliografia p. 28
8. Annexos p. 30

1) Introducció del TFP

L'objectiu d'**Educant amb l'Agroecologia** és fer una anàlisi comparativa d'**experiències agroecològiques** –entitats i xarxes– a **Catalunya que tenen objectius educatius. Són tant projectes primerament educatius però amb activitat productiva real (enfocada o no cap a l'aprenentatge) com iniciatives productives que han desenvolupat una àrea educativa per complementar la seva activitat.** Impulsen activitats cap a criatures, joves i persones adultes per generar canvis en el sistema alimentari, fomentar la sobirania alimentària i/o una alimentació més justa i sostenible. S'ha fet una tria d'exemples representatius del territori català situats en els àmbits alimentaris de la producció i la transformació: la majoria tenen l'agroecologia com a enfocament teòric, metodològic i polític, una mirada que els guia i els ajuda a buscar la sostenibilitat agrària des de la perspectiva ecològica, social i econòmica (Francis et al., 2003, dins del Mòdul 1 postgrau DLAE 2021); però també n'hi ha alguns que no van tant enllà i se centren en difondre els requisits de l'Agricultura ecològica (entesa com a mètode agrícola respectuós amb el medi ambient).

El treball pretén promoure la relació entre les entitats agroecològico-educatives analitzades i generar coneixement útil per compartir estratègies i teixir aliances. L'anàlisi comparativa es fa sobretot des de la dimensió educativa (continguts de les activitats, referents, metodologia, destinatàries, impacte), tot i que també es recullen aspectes generals del projecte. L'assumpció inicial que travessa aquesta diagnosi és que les activitats educatives aterrades en algun aspecte productiu real aconsegueixen transmetre millor els objectius de l'agroecologia.

La idea d'aquest TFP temàtic em sorgeix en participar en una tècnica participativa (matriu *How-Now-Wow*) a la UAB per valorar l'impacte d'accions agroecològiques. Els menjadors escolars ecològics es van considerar projectes amb molt d'impacte però difícils de portar a terme, fet que va generar un debat sobre si l'educació era o no prioritària en l'agenda de l'agroecologia. Al meu entendre, els centres escolars i els programes educatius han de fomentar la connexió amb les veus i praxis pageses i amb altres baules de la cadena alimentària. Alhora, les entitats agroecològiques tenen també una responsabilitat educativa amb la seva comunitat local.

Educant amb l'Agroecologia aborda la problemàtica del debilitament del sector primari al context català (i en general, europeu) i alhora la desconexió dels programes educatius reglats dels cicles de la natura, de l'origen dels aliments i de les especificitats del món rural. La indústria alimentària i el comerç globalitzat contribueixen, juntament amb la cultura urbanocèntrica, a presentar els aliments com a mercaderies deslocalitzades, i no com a part dels sistemes naturals i culturals propis.

L'educadora social Yayo Herrero (2018) aprofundeix en les arrels del model occidental construït sobre la idea del domini de l'Home sobre la natura i de l'Home sobre les dones. L'autora argumenta: "Nuestra cultura explora y comprende la naturaleza desde la exterioridad, la superioridad y la instrumentalidad" (p. 86). Malgrat aquesta visió, també albirem una oportunitat lligada a la lluita contra l'emergència climàtica i a l'any covid-19: la revalorització de l'alimentació com a dret humà essencial i la tendència incipient a la relocalització de les economies (Norberg-Hodge, Helena, 2020).

El marc teòric

El TFP pren de referència la mirada recollida en l'assaig *Agroecologia Escolar* (Llerena, Germán; Espinet, Mariona, 2017), però s'obre també a l'anomenada Educació agroecològica (una altra forma d'anomenar l'Agroecologia Escolar) o l'Educació per a la Sostenibilitat.

Como campo emergente, la agroecología escolar promueve una praxis educativa que también representa una aportación sociocultural y crítica a la educación para la sostenibilidad. Plantea un trabajo alrededor de entornos de aprendizaje como el huerto escolar, el taller de cocina o el comedor escolar. Estos pueden orientarse agroecológicamente, para impulsar experiencias de acción educativa, transversales y diversas, que vinculen la escuela con la comunidad y el territorio, y fomenten la autonomía y la participación del alumnado junto con otros actores escolares (Llerena i Espinet, 2017, p.79-80).

L'Agroecologia Escolar és un subcamp fruit de la intersecció entre agroecologia i educació. Com assenyalen en la introducció d'*Agroecologia Escolar*, malgrat es pretengui tendir ponts entre els dos àmbits, "está claro que hablamos de dos 'producciones' diferentes (la agrícola-social y la de conocimientos-habilidades-actitudes), de dos actores básicos diferentes (campesinado-consumidor/a y alumnado), de contextos diferentes (sistema alimentario y sistema educativo), etcétera" (Llerena i Espinet, 2017, p.79). Els processos d'Agroecologia escolar impliquen una transposició didàctica de l'agroecologia, i es pensen sobretot en els espais 'escola'. No obstant això, en aquest treball s'ha emprat una versió més àmplia d'aquest subcamp, i s'han considerat les activitats que es donen en qualsevol espai educatiu (en el lleure, en espais comunitaris o associatius, entre d'altres).

La diagnosi del TFP s'emmiralla en un altre llibre, publicat al Quebec, *Pour une éco-alimentation. Dix belles histoires* (Sauvé, Lucie; Naoufal, Nayla; Anzou, Eva; 2013), una radiografia de deu experiències agroecològiques i comunitàries per fomentar l'ecoalimentació (horts urbans, mercats de pagès, cooperatives, etc.) impulsada per la professora Sauvé, referència en l'educació ambiental. Per últim, tot i que no l'hem emprat com a eina del TFP, destaquem l'acció educativa Agroecologia escolar, feta des dels centres

escolars per promoure la participació d'infants i joves en la comprensió i transformació dels sistemes i processos alimentaris amb criteris de sostenibilitat i justícia. Un grup creat entre la Xarxa d'escoles per a la sostenibilitat a Catalunya, l'associació Vida Sana, i els Departaments de la Generalitat d'Educació i d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural.

2) Diagnòstic agroecològic territorial de Catalunya

Situació demogràfica, física i política: Catalunya té 32.108,0 km² i 7.722.203 milions d'habitants (Idescat, 2020). Segons dades del padró d'habitants, l'any 2019 a Catalunya hi residien 1.468.433 persones nascudes a l'estranger (un 19,1 % de la població). A la demarcació de Barcelona hi viuen 5,7 milions. La demarcació de Barcelona té una densitat de 734,4 habitants/km², Girona i Tarragona 132,4 i 129,5, respectivament, i Lleida 36 (Idescat, 2020).

El sector primari: la major part de la població ocupada (3,3 milions*) ho està al sector serveis (2,5 milions*), seguit del sector industrial (580.000 persones), el sector de la construcció (205.200 persones) i finalment, el sector primari, amb 43.300 persones registrades (Idescat, Enquesta població activa INE, 2020). Aquestes dades exclouen les persones que treballen de forma irregular (com les temporeres no registrades) o moltes persones que fan tasques de suport en el sí d'una explotació familiar, generalment dones. De fet, Martina Marcet (2020) recorda que només un 15% de dones treballen donades d'alta en el sector primari a Catalunya (dades de 2015), de les quals només un 26% són titulars de les terres.

La terra cultivada: de les 3.210.797 hectàrees (Ha) de Catalunya, un 26% són conreu (833.521 ha). La major part són boscos densos (1.122.391), bosquines (712.525) i altra superfície forestal (215.719). La superfície urbanitzada i dedicada a infraestructures representa un 7% (218.370) (Gabinet tècnic Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca DARP, Generalitat de Catalunya, 2019). A tall d'exemple, entre 1956 i 2018, la demarcació de Barcelona ha perdut el 42% de la seva superfície agrària o de conreu, 120.500 Ha (àrea similar al Barcelonès, el Baix Llobregat i l'Alt Penedès). El 60% dels camps de conreu perduts són ara boscos i la resta han estat urbanitzats. Així, des de finals del anys 50, la superfície urbanitzada s'ha quadruplicat (Observatori Bcn Smart Rural, 2021). Pel que fa a les superfícies agrícoles, els conreus herbacis representaven el 2018 566.976 Ha (38,7% cereals; 14,5% conreus farratgers, 8% guarets) i els llenyosos 286.735 (13,2% oliveres, 11,8% fruita o 6,6% vinya) (Gabinet tècnic DARP, 2019).

* Les dades presentades s'han arrodonit lleugerament.

Del total de superfície a Catalunya, quina està ocupada per la producció ecològica?

La superfície inscrita el 2019 és de 229.609 Ha (210.818 Ha el 2018), una quarta part de la destinada a conreu al país. Si comparem la superfície en producció ecològica per cultius (2019), veiem que les pastures, prats i farratges representen 160.117 hectàrees; el bosc, matolls i recol·lecció silvestre 24.801, la vinya 18.632; les oliveres 8.641, els cereals i lleguminoses per a gra 8.286, els fruits secs 3.110, el guaret, adob verd i erm 2.922, els fruiters 1.503, l'horta 819 i altres, 778. Si traiem les pastures, prats i farratges i el bosc, matolls i recol·lecció silvestre, el principal cultiu és la vinya (42%), el segon l'olivera (19%) i el cereal i les lleguminoses (19%) (Consell Català de la Producció Agrària Ecològica, 2019). Són dades que aporta el CCPAE des de 1995. Ara bé, no s'hi reflecteixen les explotacions sense certificació però que també segueixen criteris agroecològics. Per exemple, n'hi ha que tot i no estar certificades, segueixen les fases 3 i 4 de la Transició Agroecològica segons la denominació de Stephen R. Gliessman: el redisseny de l'agrosistema i la connexió directa entre persones consumidores i productores (Guzmán Casado, Gloria I.; 2020).

Pel que fa a la ramaderia convencional al 2018, el porcí (22.430 milers de caps sacrificats de 1.884.280 tones) és l'animal que representa un major pes sacrificat (70,5%), seguit dels pollastres i gallines (170.636 milers de caps sacrificats de 313.815 tones; per tant, un pes de 13,2%); el boví, amb 521 milers de caps sacrificats representa 133.934 tones (un 5,2%) (Gabinet tècnic DARP, 2019). Si mirem els censos ramaders, la major població és de pollastres (29.886 milers de caps), seguida de les gallines ponedores (4.347); finalment, hi ha la gran població porcina (4.241 milers de caps de garrins i porcs fins a 50 kg, 2.938 milers de caps de porcs d'engreix de més de 50 kg i 597 milers de caps de truges reproductores).

El tipus d'explotacions agràries de mitjana a Catalunya és una mica més petit que a l'Estat (19,7 ha a Catalunya a 24,6 a l'Estat), i la Superfície Agrícola Utilitzada (SAUR) de mitjana també és menor, perquè representa a Catalunya un 35,3% i a l'Estat un 45,9% (Gabinet tècnic DARP, 2019).

Evolució de l'Agricultura ecològica

Segons el CCPAE, el nombre d'operadores productores vegetals i ramaderes creix per sobre del 5% el 2019 (respecte l'any anterior) i se supera la xifra dels 4.000 operadors. Comparativament, per províncies, el nombre d'operadores és molt major a Barcelona (en un segon pla hi ha Lleida i Tarragona), i a la cua hi ha Girona. Pel que fa a productores, Barcelona, Lleida i Tarragona encapçalen les demarcacions i a força distància hi ha Girona (CCPAE, 2019). Les elaboradores i importadores han crescut al voltant del 10% i els comercialitzadores experimenten un creixement molt important proper al 30% (respecte el 2018). Pel que fa a les superfícies de cultius en agricultura ecològica, el creixement global (de 2018 a 2019) és de prop del 9%. Lleida marca la diferència: està quasi a les 120.000

hectàrees, Girona i Barcelona estan sota la ratlla de les 50.000 Ha i Tarragona sobre les 20.000 Ha. En total, hi ha 229.609 hectàrees de superfície en agricultura ecològica a Catalunya. Cal remarcar els creixements en fruiters (+12,80%), vinya (+11,70%) i cereals (+11,06%). En ramaderia, destaca un repunt del creixement del 4,75%. És remarcable la forta evolució del vaquí de llet (+55,56%), l'avicultura de carn (+24,39%) i el porcí (+23,08%).

Les activitats agroalimentàries ecològiques creixen un 12,47% el 2019 (respecte l'any anterior). Destaquen els creixements de l'emmagatzematge, la comercialització/distribució, la transformació i l'envasament horto-frutícols o de grans, i la fabricació de productes per alimentació animal. També augmenta la importació de països tercers. El creixement de facturacions del darrer exercici econòmic comptabilitzat (dades de 2018 en relació a 2017) és del 19,28%, i s'arriba als 697 milions d'euros de volum facturat.

Context institucional, social i cultural

Les institucions competents en l'àmbit de l'agroecologia són el Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural (antic DARP), les Diputacions, els Consells comarcals i els ajuntaments. En l'àmbit específic de l'agroalimentació, hi ha les patronals de la indústria agroalimentària (especialment la càrnia), els sindicats agraris (Unió de Pagesos, Joves Agricultors i Ramaders de Catalunya, etc.), els consells reguladors de les denominacions d'origen, el CCPAE, etc. En l'àmbit de l'organització de productores, hi ha cooperatives agrícoles, xarxes de pagesia (Xarxa Pagesa a l'Empordà, Garrotxa i Gironès; La Xarxeta; Ramaderes.cat); en l'àmbit de les consumidores, hi ha una forta tradició de cooperatives de consum i ara alguns exemples s'han convertit en supermercats cooperatius (Supercoop a Manresa, a Mataró, a Barcelona, etc.). També hi ha entitats que es dediquen a la recerca i a promoure Dinamització Local Agroecològica o DLAE (Arran de Terra, l'Arada, XaSacc).

En l'àmbit de la defensa del territori i la biodiversitat, ens trobem entitats ecologistes com ara Ecologistes en acció, la plataforma Aigua és vida, Depana, el Grup de Defensa del Ter i entitats estatals o internacionals amb seu a l'Estat (Greenpeace, WWF, etc.). A més, hi ha entitats o fundacions que treballen al voltant de l'alimentació i la sobirania alimentària (Justícia Alimentària, Espigoladors, Menjadors ecològics, Entrepobles, Fundació Alícia.).

Debilitats del sector agroalimentari a Catalunya:

- Manca de suport de la Generalitat a les Transicions Agroecològiques (TAes) pel tradicional suport a grans propietaris i agricultors i a la indústria càrnia (porc/pollastre).
- Burocratització institucional del DARP que dificulta l'arribada d'ajuts.
- Manca d'ajuts i polítiques públiques en zones rurals amb menys densitat al territori català (Terres de l'Ebre, per exemple).
- Influència del gran clúster carni català en les polítiques públiques i en la cadena alimentària: la indústria agroalimentària càrnia representa el 32,4% de l'estructura sectorial, el grup més

gran, seguit d'un 17,3% l'alimentació animal i un 18,4% altres aliments (sucre, xocolata, menjars preparats) (Gabinet tècnic del DARP, 2019).

- Impacte en el territori de l'agroindústria porcina (ex. Pla de Lleida, Osona, Empordà). Zones altament intensificades per la producció ramadera (dejeccions) o destinades al cultiu per a l'alimentació (cereals) dels caps porcins o bovins; camps "ocupats" per ser receptors de purins però no per al cultiu; balança importacions-exportacions molt descompensada per les importacions de pinso cap a la ramaderia (*La Directa*, 2021).

- Poca organització entre la pagesia, tampoc en l'àmbit de l'Agricultura Ecològica o de l'agroecologia. Del 20.609 votants del cens agrari, en les eleccions celebrades al març del 2021 hi va haver una participació del 34,9% (Generalitat, 2021).

- Reticències de la pagesia convencional cap a les TAes i manca d'aposta sindical.

- Tecnificació de l'agricultura i agricultura intensiva influïda pel comerç global (debilitat però també amenaça).

- Manca de drets laborals persones temporeres, per exemple, en l'horta de Lleida o al Maresme (de manera similar que a l'Estat, a Múrcia o Huelva, per exemple).

- Invisibilització de la ramaderia extensiva del Pirineu i de les seves demandes.

- Desagrarització a Catalunya i major concentració de la terra. El nombre d'explotacions agràries de Catalunya s'ha reduït un 9,5%, entre 1999 i 2009, és a dir, un total de 6.399 (Idescat, 2016). Cada setmana desapareixen 12,40 explotacions a Catalunya i 82 explotacions diàries a l'Estat espanyol. Tanmateix, la superfície agrària utilitzada (SAU) s'ha mantingut quasi estable (58.847 ha) (Soler i Fernández, 2015, citat per Arran de terra, 2018).

- Envelliment poblacional, fugida de dones del món rural (per manca de serveis i oportunitats laborals) i masculinització de la generació de suport al món rural (Arran de Terra, 2018).

Fortaleses del sector agroalimentari a Catalunya:

- Diversitat d'orografies i terres fèrtils al territori, fet que permetria augmentar la sobirania alimentària.

- Creixent demanda i interès de les persones consumidores a favor de l'Agricultura Ecològica.

- Tradició de xarxa de cooperatives i grups de consum des dels 80-90 del s. XX, que eclosionen a partir dels 2000 (Mòdul 1,

- Cert suport del DARP en l'Agricultura Ecològica certificada.

- Catalunya té una tradició de cultura de l'alimentació, com a poble de la Mediterrània.

- Catalunya té una indústria alimentària destacada i es podria especialitzar en el sector ecològic i agroecològic.

- Polítiques públiques municipals o regionals en pro de l'alimentació sostenible en les ciutats sobretot en consum i distribució (Ciudades por la Agroecología), i en menor mesura als municipis rurals (exemple, Xasacc). Cal donar més suport a l'àmbit rural, ja que és allà on encara hi ha productores que cal acompanyar.

Amenaces del sector agroalimentari a Catalunya:

- Major tensió i difícil accés a la terra causat pel turisme intensiu, la urbanització, la instal·lació d'energies renovables i la industrialització (químiques) al camp de Tarragona especialment, però també en d'altres zones de Catalunya (Costa Brava, etc.).

- Pressió urbanística en les zones del centre econòmic (àrea metropolitana de Barcelona) i manca de recursos institucionals per a preservar la terra en clau agrícola (excepció, Parc Agrari del Baix Llobregat).

Oportunitats del sector agroalimentari a Catalunya:

- La covid-19 ha evidenciat la importància planetària de reforçar les economies locals i afavorir la sobirania alimentària.

- Aposta de les institucions europees per a l'Agricultura Ecològica i creixement en operadores.

3) Objectius i metodologia

Objectius generals desenvolupats al TFP temàtic

- Identificar **experiències agroecològiques a Catalunya amb objectius educatius**.
- **Fer una anàlisi comparativa (similituds, diferències) dels casos descrits des de la dimensió general (estat dels projectes, model econòmic, reptes, etc.) i des de la dimensió educativa** (quines estratègies s'usen per fomentar les Transicions Agroecològiques des dels valors educatius?).
- **Generar coneixement útil** a Catalunya per a entitats agroecològico-educatives i fomentar el debat per articular **una xarxa informal de projectes** d'aquesta tipologia.

Metodologia

La metodologia emprada prové de la investigació social qualitativa. Com a tècnica principal s'usa l'entrevista semiestructurada/en profunditat, i, de forma subsidiària, el qüestionari tancat. S'ha procurat fer les entrevistes amb mirada de gènere.

Fase de documentació per elaborar un diagnòstic tècnic preliminar de Catalunya i començar a fer una mostra d'experiències. Les accions que s'han realitzat són:

- Recerca fonts documentals en fonts secundàries (Idescat, mòduls postgrau DLAE, anuaris, estudis, maletes pedagògiques, webs de referència...).
- Entrevistes semi-estructurades a persones clau per detectar experiències agroecològico-educatives (detectar actors clau pel fenomen "bola de neu").

Fase d'entrevistes i documentació sobre les experiències:

- Realització de les entrevistes semi-estructurades a les entitats/xarxes.
- Realització d'unes enquestes (formulari) a quatre membres de la comunitat educativa (professorat) per avaluar l'impacte de les activitats formatives.
- Assistència a actes de les entitats/xarxes.
- Participació dels canals d'informació (xarxes socials) de les entitats.
- Observació participant: recollida de dades en el quadern de camp de les visites realitzades.

Fase d'anàlisi de les entrevistes i altres fonts per a realitzar el diagnòstic comparatiu:

- Elaboració d'una graella Excel per analitzar en tots els casos els ítems de l'entrevista semi-estructurada.
- Comparativa entre les entitats i redacció del diagnòstic.

Fase de devolució de les entrevistes i d'avaluació dels objectius del TFP:

- Disseny d'un procés de devolució de les entrevistes a les entitats/xarxes participants.
- Devolucions bilaterals i, si s'escau, grupals (ex. trobada online de devolució).
- Avaluació de l'impacte dels actes de devolució organitzats.
- Disseny i execució d'un pla d'avaluació dels objectius del TFP.

Fase a posteriori del TFP: de treball a llibre, un catalitzador per fer xarxa

El diagnòstic resultat del TFP s'adaptarà, a partir del setembre de 2021, com a capítol d'un llibre que co-coordinen Llerena i Espinet, i que publicarà Pol-len Edicions. La pròpia presentació del llibre serà un dinamitzador-catalitzador per fer xarxa entre les experiències i compartir reptes i plantejar demandes a altres actors, com ara l'administració catalana. De fet, la Dinamització Local Agroecològica ja ha trobat força complicitats en diversos estaments municipals o comarcals. El TFP pretén reforçar ara la mirada catalana o de país a l'hora de plantejar polítiques públiques en el camp de l'agroecologia i l'educació. Per mesurar l'impacte dels actes sobre el llibre, es faran accions d'avaluació (nombre de presentacions, actors presents) i es tindran en compte altres indicadors quantitius (vendes del llibre).

Aclariments metodològics i biaixos

Alguns biaixos que poden haver influït en la tria de la mostra d'entitats són: la mirada de la pròpia autora (dona, blanca, catalana), de formació periodística i membre d'una cooperativa editorial, i amb un company en un projecte agroramader agroecològic. A més, vull compartir quins límits s'han establert en l'elaboració de la mostra: són iniciatives agroecològiques i educatives emmarcades en l'Agroecologia Escolar/i en l'Educació agroecològica que tenen una connexió amb la part productiva o de transformació d'aliments de l'agroecologia (veu de la pagesia) i que persegueixen apropar l'ecoalimentació o l'alimentació sostenible a la ciutadania en contextos educatius (escola, lleure, context comunitari, etc.). Ha quedat exclosa la formació professional (amb un parell d'excepcions que justifiquem a sota) i les associacions i organitzacions no governamentals (com ara Justícia Alimentària o Menjadors ecològics), perquè tot i fer una feina destacable no sempre tenen connexió amb la part productiva i perquè, en realitat, ens calia posar un límit en algun lloc. Cinc de les onze entrevistes s'han fet online i en aquestes casos s'ha reduït el temps per a l'entrevista. Als Annexos (**Taula 3**) hem inclòs un recull de fragments de les entrevistes en relació a la història de vida de les entrevistades i un joc simbòlic (tria d'un element rellevant per la persona).

4) Els resultats: diagnosi comparativa de les onze experiències agroecològico-educatives i d'Agroecologia Escolar

Els resultats del TFP són la identificació de les experiències i la diagnosi comparativa, des d'una dimensió educativa i general. La diversitat territorial és el principal tret de les onze experiències (tres a la Catalunya central, tres a l'àrea metropolitana de Barcelona, dues a l'Horta de Lleida, dues al Pirineu del Pallars Sobirà i del Ripollès) i una al camp de Tarragona). S'observa una alta presència de cooperatives (6 de treball associat i una integral d'habitatge i treball associat), tres associacions (una de les quals és una xarxa) i dues Societats Limitades. Hi ha dos projectes de comunitat convivencial.

La majoria són projectes de nova pagesia (com a excepció trobaríem la vinculació amb l'activitat agrícola tradicional de les mestres de Les Obagues; o l'Aresta, que té una aliança amb un pagès agroecològic que ve de família pagesa, Josep Mestre). Pel que fa a la consolidació dels projectes, els dos més antics són Les Obagues i l'Era, i els més nous són Xamec i Mas La Sala. En aquest segon cas, el projecte està en procés de transició de la pròpia finca, motiu pel qual encara la part educativa no està massa implementada. La resta de projectes tenen entre 5 i 10 anys de trajectòria de mitjana.

Primeres pinzellades: resum de les iniciatives

El **Col·lectiu Eixarcolant** és un projecte que neix al 2016 com una associació sense ànim de lucre i ara són cooperativa; de fet, per poder accedir a ajuts del DARP van crear dues cooperatives diferenciades. L'origen són un grup de gent d'Igualada que s'uneixen per donar a conèixer les espècies silvestres comestibles, i ara ja són més de 500 persones sòcies dels Països Catalans: enguany han obert 19 nodes territorials. El seu objectiu és fomentar un model de producció, distribució, i consum d'aliments, i de desenvolupament socioeconòmic, més sostenible, ètic i just, emprant com a eina la recuperació de les espècies silvestres comestibles i les varietats agrícoles tradicionals. A més, hi ha 15 persones treballadores vinculades laboralment al projecte. A banda de produir i recuperar espècies, tenen una línia de recerca, de dinamització territorial, de divulgació i formació i d'assessorament, un banc de llavors, un obrador i tot just ara han obert un fort de pa on comercialitzen els seus productes a Jorba (Anoia). Entrevistem en **Marc Talavera**, el president del projecte.

L'**Aresta Cooperativa agroecològica** és una cooperativa de treball associat creada l'any 2013 que promou l'agroecologia, la sobirania alimentària, l'economia social, solidària i feminista. Està situada a Santa Coloma de Queralt (Conca de Barberà). Tenen quatre àrees de treball: l'elaboració d'aliments agroecològics (fleca amb obrador i botiga), l'educació i acció sociocomunitària, la recerca social i la dinamització local agroecològica i cooperativa. La cooperativa s'inicia amb la part productiva vinculada al pa (que actualment continua) i al 2015 s'incorporen els objectius educatius, de la mà d'una nova sòcia. Ara són 6 sòcies de treball, i s'estan a punt d'incorporar dues persones més que ara ja són treballadores. A més, hi ha 4 treballadores més. Per l'entitat, la part productiva de la fleca és l'element clau des del punt de vista polític però el més precari econòmicament, que queda compensat per la resta d'àrees. Entrevistem la **Pati Homs**, coordinadora de la part educativa.

Les Obagues ecocentre neix el 1983, fa 38 anys, i ha tingut dues seus; ara estan al Secanet, a tocar de Juneda (Les Garrigues), són granja escola demostrativa i ecocentre (contribueixen a reduir els impactes ambientals). Sorgeix d'un grup de mestres que creien que als pobles es podia fer més a les escoles. L'objectiu era mostrar a les criatures com es vivia en una masia catalana. Acullen estades durant tot el curs escolar, visites als caps de setmana i colònies a l'estiu, en les quals les criatures exerciten les tasques de pagès i la transformació d'aliments. Tenen 7,2 Ha i capacitat per a 98 persones a les instal·lacions. Havien tingut vaques, corders i cabres, però ara amb la covid-19 s'han hagut de quedar amb conills, gallines i un cavall, però a poc a poc els aniran reintroduint. Disposen d'hort ecològic d'autoconsum. A més de la part educativa, tenen una lleteria productiva que distribueix derivats làctics i que és la suma de Talma, un centre per a persones discapacitades, i Les Obagues (Lleteria Les Obagues-Talma). L'impacte de la pandèmia ha fet estralls econòmics i els va reduir a zero les activitats formatives: el 2019 arribaven a passar 3000 persones usuàries en un any (entre

criatures i adultes). Entrevistem **Joan-Albert Roura**, president de Les Obagues. Ens quedem amb una frase que ens diu: “En detriment de les patates, collim patates amb els nens”.

L'[Era, Espai de Recursos Agroecològics](#) (El Bages) és una associació de recursos i suport per a la producció agrària ecològica i l'agroecologia. Es crea el 1999 sota l'impuls de l'equip de mestres i persones de l'entorn de l'Escola Agrària de Manresa, especialitzada en producció agrària ecològica. Neix amb vocació de desenvolupar projectes més enllà de l'escola, i en l'actualitat treballen amb independència però es coordinen en l'àrea formativa. L'objectiu de l'entitat continua sent la divulgació i la promoció amb empena de l'agricultura ecològica. Són uns 310 persones sòcies i 4 treballadores parcials. Combinen la divulgació amb una petita part productiva (banc de llavors i finca pròpia). Treballen per projectes: el projecte més antic és la revista *Agrocultura*, el segon va ser Esporus, un Centre de Conservació de la Biodiversitat Cultivada de varietats locals, fan una programació d'activitats formatives (per a productores professionals, per a autoconsum, i també per a centres educatius) i brinden assessorament. Entrevistem l'**Alba Gros**, treballadora i coordinadora de la revista.

El projecte de l'[Ortiga Cooperativa](#) comença el 2011, que és el primer any que l'Ajuntament de Sant Cugat (Vallès Occidental) els atorga una finca en lloguer a precari a Can Monmany, a Collserola. Ara són una cooperativa de segon grau que agrupa tres empreses, la SL productiva, la SL comercial i la cooperativa educativa –aquesta darrera creada el 2014, tot i que anteriorment funcionaven com a associació. També per un requisit de subvencions del DARP van separar jurídicament la part productiva de la de comercialització. En total són 23 treballadores, no totes a jornada completa. I de sòcies són 4 a la cooperativa d'educació, 2 a l'Ortiga productiva (més l'SL comercial, que també n'és sòcia) i 3 a l'Ortiga comercial (més l'empresa productiva). L'objectiu de l'Ortiga és la recuperació de l'agricultura als municipis (fent-la viable econòmicament), la promoció de l'agroecologia i, al capdavant, acostar a la gent l'alimentació sana, justa i sostenible. Entrevistem l'**Aitana Martín-Aragón**, sòcia de la cooperativa educativa.

[Mas La Sala cooperativa](#) és una finca situada a Sant Pau de Segúries (Ripollès) i una cooperativa sense ànim de lucre d'habitatge comunitari i autoocupació. El propòsit és regenerar l'entorn i es dediquen a la pagesia (per autoconsum i venda), al turisme rural i a fer activitats educatives. Són 6 persones sòcies de treball, treballen per la regeneració d'ecosistemes, la resiliència i la cooperació; tenen amb activitat productiva d'autoconsum, comunitat i una línia incipient d'activitats educatives. Es van constituir el 2020 i estan habilitant els espais per a fer una transició de la finca cap a un model d'agricultura generativa. Entrevistem la **Rita Navarro Sagristà**, coordinadora d'educació.

[Mas Les Vinyes granja de permacultura](#) al Lluçanès és un projecte de vida comunitària de diversos nuclis familiars, en una finca de 25 Ha que segueix criteris de permacultura i agricultura biodinàmica. El projecte sorgeix al 2013 de la voluntat d'un grup de famílies de fomentar la salut, cuidar les persones, la terra i els éssers vius. La gestió de la casa i les terres la porta la cooperativa de treball associat formada per sis sòcies. Combinen la part formativa com a granja i espai educatiu, que és la principal, amb una part productiva, tant d'autoconsum com per comercialitzar. Compten amb voluntariat periòdic. Entrevistem tres dels socis, en **Sergi Caballero**, l'**Ariadna Tremoleda Panyella** i el **Rober Fontan Pina**.

[El Parc de les Olors d'El Serrat](#) (Santa Eulàlia de Ronçana, Vallès Oriental) és una finca productiva i educativa de 12 Ha que va crear la doctora i professora especialitzada

en Didàctica de la Geografia Pilar Comes i de la qual se n'ha derivat una xarxa de 20 parcs a tot Catalunya (franquícies socials que beuen del parc original). L'espai ja va ser dissenyat amb criteris agroecològics des de l'inici (energies renovables, depuradora biològica, hort combinat d'aromàtiques amb productes hortícoles). És una empresa (SL) en creixement, que té diverses línies de negoci diversificada totes relacionades entre si (educativa, productiva, elaboració, agrobotiga). Entrevistem la fundadora i coordinadora, la **Pilar Comes**.

Punt Eco és una empresa (SL) situada a Lleida fundada el 2011 per quatre socis amb la idea d'apropar l'horticultura a les ciutats i d'intentar fer educació ambiental relacionada amb els horts. Tenen una finca de 8000 m² als afores de Lleida, amb uns 120 horts urbans. Tenen tres grans línies de negoci: la primera és el club, lloguen a les persones associades parcel·les d'hort d'autoconsum i els brinden formació i assessorament en agricultura ecològica, així com també lloguen espais per a fer celebracions i dinars a l'aire lliure; la segona, les activitats educatives a la finca i la tercera, l'assessorament amb ajuntaments al voltant dels horts municipals. Entrevistem **Xavier Aguilar**, treballador i coordinador de l'equip laboral.

L'associació Rurbans –nascuda el 2009– dóna cobertura a **l'Escola de Pastors**, un projecte formatiu que pretén formar una nova generació de pagesia sota un model agroecològic que emprengui projectes viables a nivell econòmic i social i que produeixi d'una manera sana i pensant en el planeta. Estan situades a Rialp (Pallars Sobirà). Ja porten 13 edicions de l'escola i ofereixen 2 mesos de teoria i 4 de pràctiques en projectes del territori català. És una formació amb títol propi reconegut pel DARP. A més de la part de l'escola, desenvolupen altres iniciatives educatives de divulgació, o estan impulsant l'espai TEST de Gandesa; fan acompanyament a traspassos de terres i desenvolupen diversos projectes europeus (un de silvopastura, accés a la terra, comparativa transfronterera de formacions). Són tres treballadores. Entrevistem una d'elles, la **Laia Batalla**, directora de l'escola.

La **Xarxa Agroecològica de Menjadors Escolars de Catalunya (Xamec)**, nascuda al 2017 i constituïda com a associació l'any 2019, està formada sobretot per empreses gestores de menjadors escolars (Ecoarrels, Ecomenja, Vatua l'Olla Cuina escolar, Dovella Serveis Escolars i el cap de cuina de l'escola St. Paul's School); però també hi ha la central de compres Ecocentral (distribució), La Kosturica (productores), i Slow Food Barcelona. Els membres de la Xamec gestionen 24 escoles i 22 restaurants. L'objectiu és promoure la transició cap al model de transició escolar més sostenible i just, agroecològic, amb producte ecològic, de proximitat i amb tracte just cap a les entitats productores, a través de l'educació i sensibilització en la comunitat escolar, la incidència política, la cooperació i la xarxa entre actors i la participació en plataformes polítiques (com ara SOS menjadors). Col·laboren amb Justícia Alimentària i altres entitats. Un dels projectes de la Xamec és la **Maleta agroecològica**, un recull d'activitats educatives (i moltes productives) per a centres escolars. D'alguna manera, és una sistematització que entronca amb l'objectiu del TFP que teniu a les mans. A més, també han realitzat *Show cookings* amb les cuineres Carme Rusalleda i Ada Parellada i ara estan treballant en una nova certificació d'aliments ecològics i de proximitat per menjadors escolars, restaurants i col·lectivitats. Tenen un secretari tècnic, **Yago Calbet**. Entrevistem la **Berta Claramunt Serra**, impulsora de la xarxa i ex treballadora.

Què és primer, el projecte productiu o el projecte educatiu?

L'ou o la gallina? L'origen condiona els projectes? En quin aspecte del sistema alimentari incideixen? Quines activitats educatives ofereixen?

Un cop fet aquest primer repàs entitat per entitat, per a realitzar la diagnosi de projectes agroecològics amb objectius educatius, és important distingir els projectes que neixen com a iniciatives productives i afegeixen l'activitat educativa al cap d'uns anys (ex. L'Aresta, l'Ortiga) dels que són projectes educatius i que incorporen una part productiva enfocada a les formacions (Les Obagues), o que tot i partir de l'objectiu educatiu després han desenvolupat una activitat econòmica productiva significativa (Parc de les Olors). El cas de les Obagues és el més *purament* educatiu, ja que l'origen del projecte és un grup de mestres que vivien a pagès i volien canviar les escoles del món rural. A més, el seu treball és curricular perquè inclouen un Camp d'Aprenentatge del propi Departament d'Educació de la Generalitat i les instal·lacions de la nova seu a Juneda ja es van fer pensant amb les necessitats educatives. En el cas del Parc de les Olors, es va seguir la mateixa lògica, crear l'espai pensant en l'activitat educativa. "Vinc del camp d'educació i jo ho vaig pensar primer com a jardí visitable i després va venir la part productiva", recorda Comes. Ella insisteix que s'ha d'evitar que la part educativa sigui quelcom deslligat de la productiva.

Els exemples de l'Era-Esporus i l'Escola de Pastors són particulars perquè el seu origen i la seva funció són estrictament formatius. L'Era, com hem explicat, neix ben a prop de l'Escola Agrària de Manresa, però té un paper productiu en la creació del banc de llavors d'Esporus i en les activitats a la finca de Can Poc Oli. Ara bé, com a associació no produeix per a comercialitzar. La Xamec té un rol interessant lligat a incidir en la fase d'elaboració del sistema alimentari (menjadors escolars) però també en la comunitat educativa des dels propis centres escolars, objectiu que connecta clarament amb l'Agroecologia Escolar. Cal fer menció del cas de l'Ortiga, perquè aconsegueix tenir un programa formatiu creat per la cooperativa educativa però retroalimentat per l'experiència i els sabers assolits també amb l'empresa productiva i comercialitzadora. Per a més informació sobre què ofereix cada entitat, vegeu la **Taula 1 Entitats segons binomi productiu-educatiu** als Annexos.

Com entén cada entitat l'educació en relació a la producció agroecològica?

El fet de ser productores les fa millor educadores? El fet de ser educadores les fa comunicar millor els principis de l'agroecologia?
--

Amb aquestes preguntes flotants, analitzarem els objectius educatius, quins perfils tenen les formadores, quines metodologies implementen i de quins referents pedagògics beuen. L'assumpció inicial de la investigadora és que les activitats educatives aterrades en algun aspecte productiu real aconsegueixen transmetre millor els objectius de l'agroecologia.

Els objectius educatius

Hem observat dos grans objectius educatius molt presents en gran part dels projectes citats: conscienciar de la necessitat de transformar el sistema alimentari i apropar les destinatàries de les formacions a l'activitat pagesa o agrícola-ramadera ecològica o agroecològica, a través de l'experimentació directa, real i pràctica.

El primer objectiu és explícit en les iniciatives de Eixarcolant, l'Aresta, Mas La Sala (les del Ripollès aposten per a la transformació ecosocial), Mas les Vinyes, Escola de pastors i Xamec. En el cas de l'Ortiga, tot i que en els objectius educatius no s'esmenta, sí que ho tenen present com a organització (busquen que la gent "estigui més a prop de l'alimentació sana, justa i sostenible"). En els altres projectes no es menciona aquest objectiu.

El segon objectiu educatiu (apropar l'activitat i realitat pagesa o productiva) és explícit a l'Era (es pretén el foment de l'agroecologia des d'una mirada més instrumental, igual que l'Escola de pastors, que busca promoure una pagesia agroecològica), l'Ortiga (aconseguir la contribució dels infants a un projecte real productiu), Mas La Sala (acostar la realitat de la pròpia finca) i el Parc de les Olors (canviar la cosmovisió sobre el camp i la pagesia). En el cas de les Obagues, no s'indica com a objectiu educatiu però sí que està dins de les motivacions dels orígens del projecte el fet de crear una granja escola per "ensenyar a tots els nens de Catalunya com es vivia en una masia, mostrar com s'autoabastia una masia catalana". A Punt Eco, d'una banda volen transmetre a les persones que lloguen una parcel·la les pràctiques ecològiques en el cultiu d'autoconsum i de l'altra, convidar les criatures dels centres escolars a una "descoberta del medi rural de l'horta".

Apropar la realitat agroecològica, agrícola o pagesa a partir de l'experimentació real s'aconsegueix a tots els projectes excepte en la Xamec, ja que són xarxa de gestores de menjador i no tenen parcel·la productiva. A l'Era, els cursos també tenen un component pràctic, però no de l'abast de les pràctiques que ofereix l'Escola de Pastors. Aquest objectiu d'acostar la realitat pagesa o agrícola es desplega en cada cas en funció de l'activitat productiva del projecte, per aprofitar aquest valor afegit i fer-ne una transposició didàctica: a Eixarcolant empen les espècies silvestres i varietats locals com a eines de canvi i l'activitat del forn; a l'Aresta ho fan a través del pa o d'una mirada més global que va de la producció i el consum als embalatges del sistema alimentari; o a Mas Les Vinyes ho fan amb tots els elements que els permet la seva finca demostrativa de permacultura (biodiversitat vegetal, basses de depuració, llombicultura, galliners mòbils). Un element que hem observat comú a Les Obagues, el Parc de les Olors o l'Aresta però també en altres iniciatives és que es ofereixen uns mateixos continguts però adaptats a cada edat. "Podem fer pa amb nens de

3 anys i amb universitaris. El procés és igual però l'explicació i com s'hi arriba no és la mateixa", comenta Joan-Albert Roura (Les Obagues).

Citem els objectius educatius per boca de cada entrevistada, perquè creiem que val la pena copsar els matisos i la tria lèxica:

Entitat	Objectius educatius
Eixarcolant	Apel·la a l'objectiu general de les línies estratègiques de l'entitat: "Transformar el model agroalimentari de desenvolupament socioeconòmic utilitzant aquestes espècies silvestres i varietats locals com a eines de canvi"
L'Aresta	"Visibilitzar tot el que passa abans que el menjar entri a la nostra boca, fent una reflexió crítica i intentant proposar alternatives (...) altres maneres de produir, distribuir i consumir"
L'Era	Apel·la als mateixos objectius de l'associació: "Difondre i promoure l'agroecologia donant eines formatives per acostar-la a qui vulgui posar en pràctica"
Les Obagues	"Evidenciar el procés de transformació alimentària [el resultat de la qual] s'acaba menjant l'infant" (...) "Que els usuaris que vinguin aquí, siguin nens, universitaris, o les famílies del cap de setmana coneguin una realitat [pagesa] que se'ls escapa una mica, dins l'escola no s'ensenya o només s'ensenya en teoria, i aquí fem la pràctica"
L'Ortiga	"Fer que els centres educatius tinguin accés a una experiència directa, contacte directe amb la terra i amb una producció real. Estàs actuant en una finca productiva real i tot el que has vingut a fer (collir olives, posar palla o treure males herbes) és perquè estàs fent una aportació a una finca real (...) Del que veuen i de l'experiència que tenen, que mirin de veure si poden treure conclusions del que ha passat fins aquí. Una manera de construir el coneixement des de l'experiència".
Mas la Sala	"Apropar l'activitat de Mas La Sala [a les famílies que lloguen el pis de turisme rural; però també a la gent de Sant Pau de Segúries] (...) "Participar de la transformació ecosocial: fem falques perquè intentin implicar-se a una xarxa de consum, facin autoconsum, es deslliguin una mica del supermercat" (...) "Convidar a l'acció i empoderar-los"
Mas les Vinyes	L'objectiu, diuen, té a veure amb la resiliència i la regeneració. "Sembrant permacultura és la nostra frase, perquè a diferència d'altres disciplines, la permacultura té unes ètiques, cosa que no té l'agricultura ecològica, no té la regenerativa, que no té l'agroecologia" (...) "Replantejar-se una altra realitat. No et creguis la realitat que vius. Deixar de veure cada cosa des d'un foradet i poder-ho veure des d'una finestra gran, de manera més holística. Donar perspectives més àmplies en tots els camps" (...) "Transmetre l'empoderament de les persones. Cada persona pot transformar la seva realitat" (...) "Té a veure amb la responsabilitat"
Parc de les Olors El Serrat Reduir	Els objectius educatius són deu, de més important a menys: "1) fomentar la llibertat 2) reconnectar-se amb la natura 3) promoure que els mestres participin igual que els infants 4) evitar monitoratge extern, que la tasca d'educadora estigui integrada en el conjunt de feines del parc. L'agroecologia implica que les persones que treballen aquí han de ser multifunció (des de conèixer les plantes a fer tallers), no hi ha monitors externs. 5) el model educatiu és Ensenyar delectant (expressió de Pau Vila), com a l'Escola horaciana, és el missatge de les Escoles El Bosc, escoles a l'aire lliure, la natura és la millor mestre, escola lliure. Els nens fan coses i tot fent, aprenen. 6) Experimentar guiadament (lliure no pot ser per limitació temporal) a partir del raonament científic de la inducció 7) Aconseguir una mateixa estratègia didàctica igual de 3 a 80 anys, però tenint en compte la lògica de l'aprenent; 8) Emprar espècies productives "de temporada" 9) Canviar la cosmovisió sobre el camp i la pagesia 10) Aconseguir que tornin a venir al parc (objectiu comercial)"
Punt Eco	No explicita un objectiu educatiu general, tot i que el títol de les activitats és "Tallers educatius a partir de l'experimentació directa". En el catàleg del web, observem els objectius d'una activitat concreta. "Pagesos per un dia: "Es pretén fomentar una descoberta del medi rural de l'horta de Lleida a través del contacte directe amb la terra. I també:

	<ul style="list-style-type: none"> - Observar directament l'entorn rural, establint una relació emotiva amb l'entorn rural i els seus elements. - Adquirir actituds respectuoses amb els éssers vius i el medi rural. - Reconèixer els elements de l'hort. - Observar les plantes que ens donen verdures. - Realitzar les feines de a l'hort. - Participar de manera autònoma en una vivència compartida amb els companys i companyes."
Rurbans - Escola de Pastors	"Formar una nova generació de pagesia sota un model agroecològic que emprengui projectes viables a nivell econòmic i social i que produeixin d'una manera sana i pel planeta."
Xamec	"Que la temàtica sistema alimentari no es quedi només en el plat i es quedi com quelcom més transversal i surti del menjador" Al projecte de 2020 volien "incidir en els diferents actors de la comunitat escolar".

Metodologies i referents pedagògics

Hi ha una com a mínim dues grans aproximacions metodològiques de les activitats educatives de les 11 entitats analitzades. Hi ha les propostes més tancades, marcades i guiades i d'altres més obertes que permeten experimentar, fer servir la inducció com a raonament. Però en general, constatem que es demana a les criatures o adults participants que siguin forçosament actius, "l'important és el fer". Els espais escollits per a desenvolupar les activitats oscil·len entre les seues de les entitats (si tenen finca productiva), horts urbans, centres educatius (amb o sense hort escolar, amb o sense menjador ecològic, etc.). L'Escola de Pastors combina una part teòrica al Pallars (i de convivència de l'alumnat) amb la part de pràctica en finca productiva; i l'Era combina activitats per a centres escolars en espais productius (Finca Can Poc Oli) amb formacions en espais formatius reglats.

A l'Ortiga busquen l'aprenentatge a través de l'experiència, igual que a la granja de Les Obagues, al Parc de les Olors del Serrat, a Mas Les Vinyes o a Punt Eco. "A mi m'és igual que aprenguin el nom d'una planta (...) Del que veuen i de l'experiència que tenen, que mirin de veure si poden treure conclusions del que ha passat. És una manera de construir el coneixement des de l'experiència", assegura Aitana Martín-Aragón (l'Ortiga). "Ens importa l'opera, el fer (...) més que escoltar com se fa, tu fas i realment és quan assimiles l'aprenentatge. No intentem memoritzar res, sinó treballar", assegura Roura.

De les activitats de Mas La Sala, només en una ocasió que van rebre un grup de lleure (que s'havia quedat sense Aprenentatge i Servei i van acabar venint a la finca ripollesa) va poder desplegar la premissa d'aprendre fent. I allò potent va ser que les activitats amb el grup de joves els van acabar retroalimentant: "Són joves que es plantegen coses. Ens vam inspirar mútuament", recorda Rita Navarro. En la resta d'activitats de Mas La Sala, la fórmula per assolir objectius han estat els jocs o els contacontes. Això sí, segueixen la filosofia de l'Educació Ambiental o per a la Sostenibilitat, que implica, com assegura Navarro, convidar les persones participants del taller a l'acció, a apoderar-se cap a la transformació ecosocial.

L'acció i també el gaudi a l'aire lliure són principis pedagògics al Parc de les Olors. Es tracta, com diu la Pilar Comes, de seguir l'expressió que feia servir Pau Vila, creador de l'Escola horaciana (1905-1913): *ensenyar delectant*. I cita referents que es poden considerar alineats amb la filosofia de l'Agroecologia Escolar, com ara les Escoles del Bosc, de la qual en va ser directora Rosa Sensat:

El trabajo manual como fuente de aprendizaje de la maestra catalana Rosa Sensat (1873-1961), quien a través de las ideas de la Escuela Nueva desarrolló la pedagogía de l'Escola del Bosc (la escuela del bosque), de la cual fue directora. El trabajo manual en contextos de vida cotidiana se consideran fuente de creatividad para dar forma a las ideas, emociones y utopías de las que aprender. (Llerena i Espinet, 2021, Mòdul 4, postgrau DLAE).

En aquest tipus d'escoles, a l'aire lliure, la natura és la millor mestra. "Els nens fan coses i tot fent, aprenen. Què deia el Marx? El sentit bàsic de l'humà és la transformació del seu entorn", apunta Comes i emula una imatge concreta de les criatures que visiten el Parc de les Olors, encantades a moure grava d'un racó a l'altre de la finca.

Un dels altres referents en pedagogia citat per Mas Les Vinyes és Emmi Pikler, una pediatra i psiquiatre que tenia una visió dels infants com a éssers actius, competents i amb iniciativa, als quals s'ha de fomentar l'autonomia. Ariadna Tremoleda ho explica així:

Pikler proposa el moviment lliure. Recuperar la confiança amb els nens i les nenes. [Un objectiu, que l'infant camini], passarà sense la nostra interferència. (...) Amb l'hort fem el mateix: deixar de sentir que jo tinc un poder sobre la natura, que jo faig alguna cosa. I joestic observant i permetent que passi. (...) Jo sé que la natura per sí sola és abundant i per tant, l'he d'acompanyar perquè pugui créixer.

A més, a Mas Les Vinyes també referencien l'autoconeixement que cada un dels membres ha assolit a partir de la teràpia Gestalt.

Seguim repassant els mètodes de les onze entitats. A l'Aresta utilitzen metodologies participatives, que evitin els rols magistrals. A l'Ortiga comparteixen aquest enfocament, però encara ho precisen més: citen l'Escola de cultura de pau i la cooperativa Fil a l'agulla com dos col·lectius de referència; i referents individuals, Martín-Aragón menciona Augusto Boal, que va conèixer pel fet d'estar al grup de teatre de l'oprimit Teatreviesas. En la part educativa i agroecològica, Martín-Aragón assegura haver-se basat molt en el treball de Montse Escutia. A Eixarcolant, al seu catàleg web, asseguren tenir dues màximes per a les activitats educatives: "el rigor científic de la informació transmesa, i una metodologia dinàmica que faci accessible i atractiva la informació per a tothom".

La coordinadora de l'àrea formativa de Mas la Sala reconeix que el seu bagatge, a banda d'estar fonamentat en haver passat per l'educació en el lleure, prové dels objectius de l'Educació Ambiental, “aprendre coneixement nou, adquirir aptituds i actituds, passar a l'acció i introduir una part d'avaluació”.

La Xamec, com a xarxa, és la que més clarament segueix l'enfocament de l'Agroecologia escolar, entenent-la com a “praxis de col·laboració entre escuela y comunidad” (Llerena; Espinet, 2017). La xarxa pretén generar activitats al voltant de *l'oportunitat educativa* que representa el menjador escolar, partint d'un element real, com són els propis menús dels centres. El seu centre, doncs, és l'escola. Ara bé, l'alumnat no ha estat el blanc de les activitats realitzades per la Xamec en els darrers anys. En l'entrevista amb Berta Claramunt, però, ens cita un projecte passat molt interessant i 100% Agroecologia Escolar: es va fer un Aprenentatge i Servei amb un grup de 6è d'un centre de Sant Cugat que consistia a treballar amb la classe com si fossin una cooperativa de consum.

Finalment, es citen altres referents teòrico-pràctics més propis del cultiu agroecològic, com ara Bill Mollison en la permacultura o Mariano Bueno per a l'horticultura.

El perfil de les educadores

Són pageses? Són educadores? Són les dues coses? Són persones (expertes) formades en l'àmbit de l'agroecologia i les Ciències Ambientals? O són persones (experimentades) amb un ofici/feina dins del sistema alimentari? (cuineres, transformadores, etc.)
--

Com ja hem explicat abans, en un primer bloc situaríem un parell de projectes on les competències educatives són un pilar central, més important fins i tot que els *continguts agroecològics*: Les Obagues i El Parc de les Olors. De fet, Comes assegura que no demana un perfil previ a les treballadores –excepte a la coordinadora educativa–, perquè aprenen del propi projecte d'aromàtiques i medicinals i dels principis de l'empresa. “L'agroecologia implica que les persones que treballen aquí han de ser multifunció (des de conèixer les plantes a fer tallers)”, diu Comes. A Les Obagues, a més del professorat, l'equip es complementa amb persones educadores de l'àmbit del lleure i el monitoratge. Les altres persones treballadores (personal de cuina, neteja, etc.) no participen de forma activa en la part educativa. Això sí que passa en algun projecte liderat per Xamec, on intenten implicar les cuineres escolars i les monitores de menjador; a més, en les propostes educatives de la xarxa es combinen aquests perfils amb persones expertes en sobirania alimentària, productores (i.e. Kosturica, La Selvatana).

Després hi ha un segon bloc d'iniciatives formatives per a adults, on es posa l'èmfasi en el coneixement de la matèria i de la part productiva, sense descuidar el com es transmet aquesta informació. Així, les formacions de l'Era les brinden enginyeres tècniques agrícoles, agrònomes o pageses especialitzades en producció ecològica i agroecologia. A l'hora d'impartir la part teòrica de l'Escola de Pastors –amb un equip de 30-40 persones formadores–, reconeixen la complexitat de trobar productores i/o expertes agroecològiques que a més tinguin dots comunicatius i/o pedagògics. Per això Laia Batalla assegura que els està costant “trobar algú que supleixi [un dels professors absent en el curs d'enguany], perquè “no només és coneixement, és també capacitat de transmetre”. Batalla és realista:

“No és fàcil, i sobretot amb el model agroecològic vas reduint el ventall. Aquest any hem situat les expectatives on toquen. (...) Ens considerem un projecte que promou l'agroecologia, però amb les nostres contradiccions perquè realment hi ha el que hi ha. No hi ha grans professionals a dia d'avui amb capacitat de transmetre”.

Un tercer bloc d'entitats serien projectes que parteixen d'una part productiva molt marcada, tenen l'èmfasi posat aquí, facin o no les formacions en la seva explotació. A Mas Les Vinyes les sòcies de treball, que són també pageses, brinden les formacions i alhora la seva finca és una granja escola en permacultura i bioconstrucció. Puntualment, conviden persones externes per a temàtiques específiques (microbiologia, disseny d'estufes, etc.). A l'Ortiga, que també tenen un bagatge productiu, reconeixen la dificultat a l'hora de trobar “perfils pluridisciplinars”, ja que les persones han de saber d'agricultura i tenir dots de relacions socials, perquè, a més de centres escolars, hi ha activitats educatives que fan amb persones adultes derivades de Serveis socials.

No se trata de ver las “fincas escolares” como lugares solamente de producción de productos o de aprendizaje de técnicas agrícolas, sino también de producción de competencias educativas, básicamente (Espinete; Llerena, 2017; p.83).

Finalment, hi ha dos projectes on l'èmfasi està en l'Educació ambiental, com són Mas La Sala, projecte que també aprofita la finca com a espai educatiu, i Punt Eco, que combinen activitats en centres escolars amb els tallers en els espais d'horta ecològica.

Eixarcolant és un projecte prou heterogeni com per no posar-lo en cap dels calaixos abans esmentats, ja que té una part productiva (cultiu, obrador, forn) i també una altra educativa de coneixement, cultiu i consum de les plantes silvestres comestibles i les varietats agrícoles tradicionals. En el seu catàleg, concreten així els perfils de les persones formadores: bioquímica especialitzada en biotecnologies i educació secundària; doctor en Biologia especialitzat en etnobotànica, agroecologia, ecologia forestal i comunicació científica; biòloga Ambiental especialitzada en ecologia, gestió i restauració del medi natural i en

educació secundària i biòloga especialitzada en sostenibilitat ambiental i economia ecològica.

En resum, però, observem que en una part important dels projectes radiografiats s'intenta aconseguir un equilibri entre les competències en l'àmbit productiu o agroecològic i les competències educatives.

Si la incorporación del mundo escolar a la agroecología como movimiento puede significar a su vez la incorporación del / de la campesin@ y otros actores a las escuelas, será necesario desarrollar competencias educativas en estos nuevos actores, preguntarse cómo se aportan conocimientos a los procesos educativos de los grupos, etcétera. En su defecto, el profesorado deberá gestionar la aportación técnica experta de manera que sea generadora de procesos positivos en sus grupos, por supuesto, pero ya no se estará dando una incorporación del campesinado en las escuelas (Espinete; Llerena; 2017, p.83).

L'impacte i valoració de les formacions

L'avaluació és un aspecte destacat per veure si les formacions han tingut un impacte positiu. En general, les entitats asseguren que les destinatàries de les activitats educatives valoren positivament la seva acció. En sortir de l'activitat, alguns centres escolars ja reserven per l'any següent, assegura Comes (El Parc de les Olors). En un punt de la recerca-acció, vam decidir introduir una altra tècnica per contrastar aquestes valoracions, un qüestionari a professorat del/s grup/s que havien rebut alguna formació per part de l'Aresta, l'Ortiga, Les Obagues i Mas Les Vinyes (projectes que han funcionat com a *petita mostra* dins la mostra). Reproduïm els resultats als Annexos (**Taula 2**) però avancem algunes reflexions.

Una mestra d'una escola de Sant Llorenç del Penedès, en la qual l'Aresta ha coordinat el "Projecte educatiu en agroecologia al menjador escolar ecològic", amb 150 alumnes de P3 a 6è, ha valorat que la cooperativa tingui una connexió amb la pagesia perquè "poden aportar tota la visió i coneixement de tot el cicle d'alguns aliments com el del pa". El projecte estava "clarament definit, hi havia unes línies de treball i uns objectius marcats i quantificats" que van ser "assolits sobradament". Sobre l'impacte, diu que va haver-hi un canvi en el funcionament i gestió del menjador que es va traduir en "un major coneixement dels aliments per part dels nens i nenes i una reducció dels conflictes durant l'hora del menjador". Sobre com aconseguixen del centre coordinar el projecte de l'Aresta amb el currículum escolar, valoren: "L'hora del menjador no té un currículum establert, cosa que hauria de canviar perquè és un molt bon espai de treball. Tot i així, es va marcar uns objectius educatius com ara l'agroecologia, la gestió de la diversitat i la resolució de conflictes que es van complir".

L'Ortiga va impartir el PFI-PTT d'auxiliar de vivers i jardins a 14 alumnes d'entre 16 i 20 anys, a Sant Cugat del Vallès. La pròpia formació ja és curricular i inclou les pràctiques. La professora valora que l'Ortiga sigui una entitat productiva perquè "aporta la possibilitat de veure el funcionament real d'una empresa, que no sigui simplement una formació d'algú que no treballa en el sector". L'alumnat té molta motivació per fer la formació i el fet que es desenvolupi a la finca productiva de Can Monmany els permet "fer activitats que en altres espais no podrien fer". Finalment, la professora valora la metodologia pràctica i adaptada a les necessitats de l'alumnat i del programa.

Un altre mestre valora l'experiència de 12 criatures de 9-10 anys de 4t de Primària a Les Obagues. Explica que l'activitat està directament relacionada amb el projecte 'Els insectes' que fan a classe: "Ens va permetre experimentar i vivenciar tot allò treballat prèviament (...) i ampliar coneixements". Previ a anar a l'ecocentre, van treballar el tema a l'aula, amb un document de coordinació pedagògica que els havia donat l'equip de les Obagues i així van veure l'enfocament que havien de donar als tallers. Un cop a l'ecocentre, l'alumnat va tornar a fer un tast teòric a Les Obagues, i després un taller d'apicultura que els va servir per "vivenciar un rusc" i estar en contacte amb les abelles, i posteriorment van tastar diverses mels. El fet que l'alumnat pugui "consumir allà mateix" allò que prèviament ha transformat és un element ben valorat. "L'alumnat dels dos grups va valorar molt positivament l'estada. Tant les activitats, pensades des d'un plantejament "manipulatiu i experimental" com les instal·lacions els van agradar molt", conclou el mestre.

Finalment, el responsable d'un grup de 1r i 2n d'Educació i Control Ambiental (35 persones d'entre 18 i 45 anys) d'un institut de formació professional de Girona comenta que va visitar la finca de Mas Les Vinyes després de treballar a l'aula els continguts "relatius al medi ambient". La visita se'ls va fer curta i els va agradar poder veure l'activitat pagesa per tenir "una visió realista i amb els peus a terra del que nosaltres intentem explicar a classe". L'única crítica va ser que 2 hores se'ls va fer curt; van valorar molt la part vivencial del projecte i haguessin preferit restar més explicació teòrica. El feedback del professorat i l'alumnat va ser molt bo. Alguns temes van generar debat posterior, com ara el funcionament cooperatiu entre els socis de Mas Les Vinyes.

5) Discussió:

La dimensió educativa

La diagnosi ens permet concloure que una part significativa de les 11 entitats presentades es poden inserir en el marc de l'Agroecologia Escolar, si l'entendem com a mirada que pensa una escola (comunitats educatives i escolars) compromesa amb un projecte políticopedagògic de transformació del sistema alimentari des de l'Agroecologia. L'Agroecologia Escolar està força focalitzada en els centres escolars (al voltant d'horts escolars i menjadors

escolars, per exemple) i fixa uns objectius educatius profunds i ambiciosos, de generar alumnat amb competències actives, polítiques, “de poder hacer individual y colectivo” (Llerena i Espinet, 2017). La Xamec, clarament, i alguns projectes de l’Ortiga, l’Aresta i Eixarcolant que es despleguen en centres educatius es poden considerar diàfanament mostres d’Agroecologia Escolar, malgrat siguin temporalment limitats i no estiguin pensats directament des de l’escola. Les Obagues i el Parc de les Olors, també, perquè en sí mateixes són escoles rurals i pageses. Estrictament, els dos casos serien *una sortida* de l’espai escola habitual, però estan curricularment vinculades als objectius escolars i dels mestres. El projecte, impulsat per Mas Les Vinyes, de crear una caseta de joc de bioconstrucció en una escola de Prats de Lluçanès –que va tenir una durada de mig any–, també compleix aquests objectius de transposició didàctica, que no és més que “una reconstrucció, desde la escuela, del concepto de agroecología que permita convertirla en algo útil para lo que debe hacer la escuela, para educar” (Llerena; Espinet; 2017, p.93). La iniciativa escolar de Mas Les Vinyes al Lluçanès va concebre’s com un veritable procés educatiu i va despertar l’interès de tota la comunitat de l’escola: en el camí de disseny i construcció de la caseta al pati es van treballar aspectes com ara el treball en equip, les matemàtiques o les competències bàsiques de les criatures (i de les educadores).

En tant que formació per a professionals i futures pageses, els casos de l’Escola de Pastors i de l’Era no serien exemples d’Agroecologia escolar, tot i que els plans educatius tenen una forta mirada agroecològica i amb un component de transformació social. En el cas de l’Escola de Pastors es planteja com un espai educatiu que transcendeix la teoria i la pràctica, perquè vol generar una nova pagesia (l’alumnat) informada, crítica i resilient econòmicament; i aquest propi procés educatiu també canvia les pròpies impulsores del projecte i les pròpies formadores i explotacions ramaderes que reben alumant de pràctiques.

Els marcs conceptuals de l’Agroecologia Educativa (molt semblant a l’Agroecologia escolar però sense l’èmfasi posat en la paraula *escola*) o l’Educació ambiental o per a la sostenibilitat són d’altres mirades que travessen i conformen les experiències i xarxes analitzades (com per exemple, Mas La Sala o Punt Eco). En el cas de Mas Les Vinyes va ser interessant constatar que tot i que elles mateixes a priori no s’autoidentificaven amb l’Agroecologia, a partir de l’entrevista realitzada, van reflexionar col·lectivament i van concloure que sí que compartien molts principis. Ara bé, el seu marc conceptual genuí és la permacultura.

La resposta a la pregunta inicial de “si combinar l’activitat educativa i pràctica-productiva és beneficiós per a l’aprenentatge” és, per tant, afirmativa, segons ens han raonat les persones destinatàries de les activitats. L’enfocament pràctic, manual, real i actiu és molt valorat, i es tradueix en motivació, satisfacció i aprenentatge de l’alumnat.

En paral·lel a la dimensió educativa, hi ha altres aspectes a tenir en compte dels projectes presentats i que es repassen tot seguit.

Altres dimensions no educatives que preocupen les entitats

L'entrevista semi-estructurada que s'ha realitzat a cada entitat incloïa un DAFO amb la pregunta de *l'estat de salut* de l'entitat. Si bé es pot agafar amb reserves perquè no és fruit d'una metodologia participativa, creiem útil reproduir algunes de les debilitats, forteses, amenaces i oportunitats per comprendre en quina situació es troben els projectes en relació a l'objectiu de l'Agroecologia d'assolir la sostenibilitat social, econòmica i ambiental. Són "preocupacions profundes" o *dolors* –no reproduïdes de forma textual– que poden servir com a punt de partida per un debat futur.

Però abans, dos apunts que influeixen en els DAFO. El primer, de conjuntura: l'any post covid-19. El 9 de maig de 2021 s'aixecava l'estat d'alarma a l'Estat espanyol. Aquest treball s'ha realitzat doncs amb l'estela deixada per l'impacte de la pandèmia i la seva gestió per part de les institucions. "Ens ha fet patir aquest any de covid, l'any 37 del projecte hem hagut d'anul·lar les colònies. No ens vam atrevir a fer-ne amb les restriccions que hi havia. Vam haver de tornar els diners de paga i senyal. Un estiu sense les nostres colònies, i ara què farem? Un any molt dur per al projecte, la casa i les persones", explica Roura (Les Obagues).

Paradoxalment, un aspecte positiu causat per les restriccions de moviments del confinament va ser el despertar de molta ciutadania en relació a la importància de l'alimentació de proximitat. "Hi ha una sensibilitat creixent, petita, minoritària però creixent, envers una altra manera de fer les coses, que això de la responsabilitat socioambiental comença a ser algo que està més a l'imaginari col·lectiu.", diu Laia Batalla (Escola de Pastors). Les institucions, aquest anys 2020-2021, han posat més el focus en el sistema alimentari –com a exemple, Barcelona és Capital Mundial de la Alimentació Sostenible 2021.

El segon apunt que cal fer no és de conjunta, sinó d'estructura: la dificultat dels projectes agroecològics de plantejar altres praxis organitzatives dins d'un sistema capitalista atret ara per l'adjectiu *ecològic*. A Eixarcolant, Marc Talavera ho viu així: "(...) Al final ens trobem amb el món de 'tot és verd, tot és eco' però molta gent compra productes pensant que està fent un bé, amb un esforç econòmic i en realitat no està contribuint a allò que es pensa (...). Les panses són de l'Iran perquè ningú no les cultiva aquí. (...) Cada cop que miro l'anunci de Casa Ametller, tiraria pedres a la pantalla... perquè venen el mateix que t'explico jo, en la part ecològica... Cal generar eines perquè la gent sàpiga què és blanc, negre i gris, i que si volen comprar negre, d'acord, però que ho sàpiguin". I, en la mateixa línia, Claramunt

(Xamec) posa l'èmfasi en el sobreesforç que han de fer les entitats agroecològiques: "Pot semblar que hi ha gent que està dient el mateix que tu, però no té pràctiques igual que les teves i has de fer més esforç de discurs per portar el teu model i defensar-lo."

Pilar Comes, del Parc de les Olors, introdueix un altre element present en molts projectes agroecològics, la precarietat econòmica: "Molts parlen de l'agroecologia, però molt pocs viuen de l'agroecologia [productiva]". Tot i que els projectes productius i educatius analitzats en aquest TFP (i.e. l'Ortiga, Eixarcolant, l'Aresta, Mas Les Vinyes, Parc de les Olors) sí que poden viure de comercialitzar els seus productes, es constata que el preu hora per a les activitats educatives acostuma a ser més elevat que el que es paga per a la feina pagesa. Es tracta d'un tema profund i que entronca amb la sostenibilitat econòmica, però també amb els propis valors de l'Economia Solidària i l'Economia Feminista. Com resoldre el binomi capital-vida en aquests projectes, amb els dèficits estructurals causats per la indústria alimentària i el comerç global de rerefons? (ex. política injusta de preus a les productores, manca de reconeixement dels treballs de cures que brinda la pagesia?).

Pregunta del DAFO: Quin és l'estat de salut o la situació actual del teu projecte?	
<i>Interna</i>	<i>Externa</i>
DEBILITAT Precarietat* Equip dèbil o petit (dificultats per conciliar o massa dependència del voluntariat) Sous baixos Dificultat de tenir equips educatius estables Necessitat d'automatització de gestions (administratives, etc.) Auto explotació Un projecte massa ambiciós que no es va poder completar Falta de subvencions	AMENAÇA Burocràcia de les subvencions (DARP) El COVID i la restricció d'activitats grupals (educatives, recreatives) El sistema capitalista que precaritzza El sistema capitalista o el capitalisme verd que està entrant a allò ecològic La pressió de les ciutats sobre el medi rural Els lobbis socioeconòmics
FORTALESA Multifuncionalitat d'àrees i diversificació de línies de negoci "per no tenir tots els ous a la mateixa cistella" Equip potent (en un cas, laboral, i en un altre, d'actors potents i amb trajectòria pel canvi en els menjadors escolars) El concepte de negoci o la idea singular darrere del projecte educatiu Equip petit (permet no haver de créixer en ingressos) Heterogeneïtat de línies que permet aportar solucions per a tots els punts claus de la cadena alimentària Singularitat del projecte a lloc geogràfic concret	OPORTUNITAT Arran de la covid-19, un major interès de la ciutadania en l'alimentació, l'agricultura ecològica i l'agroecologia Arran de la covid-19, un major interès de l'administració. S'alerta d'un doble raser, per una major ingerència pública en aquest sector però també l'oportunitat de canvi en espais com ara els menjadors escolars (certificació ecològica de menjadors) Tenir el projecte en l'àrea metropolitana (hi viuen 3 milions de persones) La permacultura com a oportunitat de transformació

* Reproduïm les respostes de cada projecte; en negreta hem marcat els comentaris repetits per més d'un.

Comunitat cohesionada i que es cuida
Experiència i trajectòria

Situació en una àrea a Catalunya amb gran concentració d'indústria químic-cosmètica, químic-farmacèutica, químic-alimentària que vol matèria primera de traçabilitat curta, qualitat, km0

Entre els reptes a afrontar, les entitats que són comunitat de convivència destaquen la complexitat de poder créixer quan ja es té una trajectòria o la dificultat de combinar els objectius de *convivre i emprendre*. Finalment, una de les entitats amb trajectòria en l'àmbit de l'Agricultura ecològica i la formació ha assenyalat el repte de mantenir el suport de les persones sòcies (ingressos en quotes) quan ja no són l'única entitat que ofereix aquest tipus d'activitats agroeducatives. Aquesta darrera remarca ens confirma de la idoneïtat de realitzar la diagnosi catalana del TFP en aquest precís moment, un moment d'eclosió però també de consolidació de molts projectes agroeducatius.

Mirada de gènere

La majoria dels projectes entrevistats, davant la qüestió de si incorporen la mirada de gènere, responia que hi ha força feminització entre persones sòcies i treballadores. En un petit grup de casos, potser per manca de temps en l'entrevista, aquesta és l'única resposta a la pregunta. La flexibilitat horària (per permetre combinar amb vida personal i de cures) és un altre aspecte que anomenen tres o quatre entitats, però també indiquen que sovint hi ha límits, la sostenibilitat econòmica. El fet de remunerar totes les tasques igual, de totes les àrees (estigui o no mal pagada externament), és considerat també un exemple d'Economia feminista. En un cas s'anomena la intenció futura de crear un fons de reserva de la cooperativa per poder complementar les cobertures per les baixes de maternitat. En els rols laborals, s'assenyala les reticències que a vegades sorgeixen entre l'alumnat quan les formadores dones realitzen tasques com ara desbrossar o liderar projectes de bioconstrucció. A l'hora d'abordar possibles discriminacions, hi ha una entitat que ha començat a treballar per evitar situacions de vulneracions de drets a les persones LGTBIQ membres. En les temàtiques de les activitats educatives, una entitat assegura que està realitzant una feina de recuperar sabers pagesos assignats a les dones, procés que impregna les seves formacions. L'ús d'un llenguatge inclusiu en les activitats formatives es considera molt important en un grup petit d'entitats, tot i que en un cas la persona que respon explica que es va deixar d'utilitzar en el seu projecte perquè generava confusió.

6) Conclusió

En resum, el diagnòstic **Educant amb l'Agroecologia** ens permet concloure que les 11 entitats són propostes que segueixen l'Agroecologia Escolar o l'Educació agroecològica combinant els objectius d'educar, produir i educar amb agroecologia. Les propostes acostumen a seguir metodologies pràctiques i actives relacionades, majoritàriament, amb el

cultiu agroecològic i la transformació d'aliments. L'enfocament manual i real és molt ben valorat entre les persones i criatures destinatàries de les activitats educatives.

Manca de xarxes formalitzades

El TFP també ens ha permès arribar a la conclusió que hi ha una manca de xarxes formals entre les entitats entrevistades, sigui des de la dimensió educativa o productiva. Com a mínim dues de les entitats (Mas La Sala, Parc de les Olors) han mostrat interès explícit a connectar-se amb altres de les radiografiades, per generar aprenentatges compartits. De fet, Mas Les Vinyes ja va servir d'espai educatiu d'inspiració per l'altre projecte convivencial, Mas La Sala. D'altres (l'Aresta, Eixarcolant, l'Ortiga), ja es coneixien entre sí i, de la mateixa manera que l'Escola de pastors, l'Era o la Xamec, tot aquest gruix d'entitats són molt properes en cosmovisió al propi postgrau de DLAE. En la fase empírica, però, no hem posat prou èmfasi a repassar si les entrevistades coneixen les altres entitats, ja que aquesta fase es farà a posteriori, en la part de devolució i de generació de debats a partir de llibre.

Ara bé, en les devolucions grupals i els actes que segueixin a la publicació del llibre, posarem l'èmfasi a fomentar la creació d'una xarxa "d'àmbit català" entre les entitats analitzades. Precisament perquè l'àmbit de regió o país és el que menys suport rep per part de les institucions en l'àmbit dels processos de DLAE, es voldrà fomentar el contacte entre els projectes entrevistats, i convidar les conselleries de la Generalitat a considerar aquestes entitats com a actors valuosos i singulars. És kafkià que un projecte educatiu de la trajectòria de Les Obagues sigui tractat amb la mateixa *agroburocràcia* que una explotació que no té funcions educatives. Roura es lamenta: "El DARP no reconeix l'estatus de 'granja-escola' i per tant, hem de fer tràmits com si en lloc de tenir 6 o 8 vaques en tinguéssim 1000. Com que tenim 8 tipus de bestiar diferent, és com tenir 8 granges diferents dins". A Mas Les Vinyes, però, sí que se'ls considera "escola agrària", però no hem esbrinat si requereixen el mateix volum de paperassa.

Creiem cabdal que, ja sigui des de les institucions o des de la pròpia xarxa de les entitats, es difongui amb energia la tasca educativa d'aquests projectes productius i es posi també en valor la feina que es fa des de les escoles per enfortir el treball educatiu que incorpora la mirada alimentària i agroecològica.

Economia Solidària i Agroecologia

Arran del diagnòstic, constatem també que 9 dels 11 projectes es poden considerar part de l'Economia Solidària (ESS), siguin cooperatives o associacions. En què es tradueix aquesta pertinença a l'ESS? L'Aresta destaca positivament el fet de ser membre de l'Ateneu Cooperatiu Coop Camp, com a xarxa que els ha ajudat a nivell de relacions però també

econòmicament, i el suport en recerca de la Fundació Roca i Galès (de promoció de l'ESS). Mas Les Vinyes i Mas La Sala citen també les xarxes de consum comarcals (Ripollès i Lluçanès) com a punts on comercialitzen. A nivell de valors del cooperativisme (justícia social, ambiental i de gènere), destaquem que hi ha entitats com ara l'Ortiga que estan assolint un nivell força avançat de traslladar la teoria en documents de treball. Martín-Aragón ho exemplifica així:

“Estem en un moment molt xulo, tenim un reglament de règim intern, hem creat unes categories laborals dins l'empresa, hem posat quins són els límits de beneficis de cada una de les empreses, hem creat un protocol de quantes assemblees hem de fer, de quines temàtiques, hi ha creada una fórmula organitzativa que ens ha costat molt, perquè al final és complicat, si vols mantenir una empresa, l'estabilitat, la rendibilitat, costa una mica dedicar-li temps a parlar les coses... A moments és més difícil i a moments és més fàcil”.

Arrelament territorial

Els projectes analitzats fan una contribució clau com a actors híbrids, educatius i agroecològics, i que caldria sumar en els processos de DLAe impulsats als territoris. És interessant reconèixer el fort arrelament territorial de la majoria dels projectes, que a més, interactuen amb els actors locals. El cas de Punt Eco és molt clar, ja que treballa a la rodalia de Lleida, generant pertinença i apropant l'agricultura a la ciutadania. El Parc de les Olors (que forma part d'una xarxa a tot Catalunya), Eixarcolant (amb nodes a tots els Països Catalans) i l'Escola de Pastors serien tres exemples que pretenen incidir a una escala més àmplia. L'escola ramadera situada a Rialp té una funció específica (formació de nova pagesia i foment del relleu generacional) que té un impacte en molts indrets, sobretot fixa el territori als Pirineus però també reactiva la ramaderia extensiva a les serres litorals, on hi vol reactivar la silvopastura. Per últim, la Xamec s'arrela on té entitats gestores i comunitats educatives. És interessant veure que en tota la diagnosi del TFP no hi ha cap projecte de Barcelona ciutat, sinó que la majoria es podria considerar que fan una aportació educativa i de divulgació als Sistemes Alimentaris Territorialitzats, més o menys rurals.

I ara què? Devolució grupal i el llibre

Per ara, en la temporalitat de duració del postgrau he pogut fer devolucions bilaterals, però la idea és poder completar-les la tardor de 2021. Amb tot el material recollit, convocaré les entitats a una sessió de devolució online on exposaré la diagnosi i facilitaré material per si volen contactar entitats que no coneixien; a partir d'aquest fil, si els escau a elles que són les protagonistes del procés, es podria començar algun tipus de xarxa informal. Finalment, la publicació del treball en format de capítol d'un llibre sobre ecoalimentació serà el pretext per organitzar debats amb les entitats participants. Fruit dels debats i les presentacions del llibre, si sorgeix entre les entitats, es podria elaborar un document o manifest amb preocupacions, demandes i propostes que es podria adreçar a les institucions i als mitjans.

A més, es pretén programar algun acte presencial de presentació a espais institucionals que desbordi l'àmbit local i arribin al supramunicipal, comarcal o regional.

Fins aquí aquest camí d'**Educant amb l'Agroecologia**. Queden al tinter desenes d'experiències per entrevistar que s'intentaran recollir al llibre: algunes les apunta el magnífic treball de *La maleta agroecològica* fet per la Xamec (2020-2021); d'altres hi arribaré pel boca-orella. Seguirem doncs traçant el camí de l'educació agroecològica, juntes i amb actitud persistent.

Bibliografia:

Arran de terra. *Indicadors de Sobirania Alimentària a Catalunya II* (Actualització 2018). Recuperat 20 març 2021. Disponible a: <<http://indicadors.arrandeterra.org>>

Consell Català de la Producció Agrària Ecològica. (2020). Evolució producció ecològica Catalunya 2019. Recuperat 5 març 2021. Disponible a: <http://pae.gencat.cat/web/.content/al_alimentacio/al01_pae/13_observatori_pae/Fitxers/estadistiques_ccpae_recull.pdf>

Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat). Generalitat de Catalunya. Disponible a: <<http://www.idescat.net/>>

Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació de la Generalitat de Catalunya Gabinet Tècnic. (2019). Dades bàsiques de l'agroalimentació a Catalunya. Recuperat 10 març 2021. Disponible a: <http://agricultura.gencat.cat/web/.content/de_departament/de02_estadistiques_observatoris/13_publicacions_estadistica_del_dar/04_dades_basiques_arp/quadriptic_anual_de_dades_basiques/arxius_estatics/dades-basiques-2019-5maig2020-versiopresentacio.pdf>

Diverses autores. (2016). Porca Misèria. *La Directa*. Recuperat 15 març 2021. Disponible a: <<https://directa.cat/app/uploads/2019/05/porcs.pdf>>

Diverses autores. (2021). L'alt preu de la carn barata. *La Directa*. Recuperat 15 març 2021. Disponible a: <<https://directa.cat/app/uploads/2021/04/Directa-521-web..pdf>>

Escarrà i Pérez, Carla (2019-2020) Economia Social i Solidària. Ruralitat: reptes i potencialitats. Treball Final Postgrau Economia Social i Solidària UAB.

Francis, C., Lieblein, G., Gliessman S., Breland, T. A., Creamer, N., Harwood, R., Salomonsson, L., Helenius, J., Rickert, D., Salvador, R., Wiedenhoef, M., Simmons, S., Allen, P., Altieri, M., Flora, C., Poincelot, R. (2003). Agroecology: The Ecology of Food Systems. *Journal of Sustainable Agriculture*, 22(3): 99-118.

Generalitat de Catalunya. Resultats eleccions agràries. Recuperat 4 abril 2021. Disponible en: <<http://gencat.cat/agricultura/participacio-eleccions-agraries/>>

Guzmán Casado, Gloria I.; (2021). Módulo 1. Tema 1.4. La transición agroecológica: donde confluyen la investigación y la acción. Material docente Postgrau en Dinamització Local Agroecològica UAB 2021.

Herrero, Yayo; Santiago Muiño, Emilio; Riechmann, Jorge. (2018). *Petróleo*. Barcelona: Arcàdia i Macba.

Llerena, Germán; Espinet, Mariona. (2017) *Agroecología Escolar*. Pol-len Edicions.

Llerena, Germán; Espinet, Mariona. (2021). Módulo 4. Tema 4.3. Agroecología Escolar. Material docente Postgrau en Dinamització Local Agroecològica UAB 2021.

Marcet Fuentes, Martina. (2020). Feminisme, sobirania alimentària i Economia Solidària: apunts per reconèixer tensions i teixir ponts. Dins V.V. A.A. *Economia Solidària i Feminista*. (p. 29-43). Pol-len Edicions.

Observatori BCN Smart Rural, (2021) Les comarques barcelonines han perdut el 42% de les terres de conreu des dels anys cinquanta. Recuperat 10 març 2021. Disponible a: <<https://www.diba.cat/es/web/bcn-smart-rural/-/les-comarques-barcelonines-hanperdut-el-42-de-les-terres-de-conreu-des-dels-anys-cinquanta>>

Norberg-Hodge, Helena. (2020). *El futuro es local*. Pol-len Edicions.

Saula Tañà, Laura. (2020), *Terra de dones pageses de Catalunya*. Editorial Fonoll.

Soler, C; Fernández, F. (2015). Estudio Estructura de la propiedad de la tierra en España. Concentración y acaparamiento. Bilbao: Mundubat i *Revista Soberanía Alimentaria, Biodiversidad y Culturas*. Disponible en: <<http://bit.ly/2pWMimT>>

Sauvé, Lucie; Naoufal, Nayla; Auzou, Eva. (2013). *Pour une éco-alimentation – Dix belles histoires*. Québec: Les Presses de l'Université du Québec.

Xamec. (2020-2021) La maleta agroecològica. Catàleg de tallers i sortides per una alimentació sostenible, justa i saludable. Disponible a: <https://xamec.cat/wp-content/uploads/2020/10/LA-MALETA-AGROECOLOGICA_v2-1.pdf>